

Adolfas MACKONIS

Lietuvos laisvosios rinkos instituto
jaunesnysis ekspertas
Jasinskio g. 16a, LT-01112 Vilnius
Tel. (8 5) 252 62 56
El. p. *adolfas@lrinka.lt*

INDIVIDUALISTINĖ VIEŠOJO INTERESO SĄVOKOS TURINIO ANALIZĖ

Straipsnyje pateikiama konceptualinė viešojo intereso sąvokos apibrėžimo analizė. Teigiama, kad viešasis interesas negali prieštarauti individualiems visuomenę sudarančių asmenų interesams ir turėtų su jais sutapti. Tačiau, remiantis Arrow teorema, toks viešasis interesas yra neįmanomas, jei norima, kad jis būtų sąžiningas ir racionalus. Kadangi negalima išpildyti visų su viešojo intereso turiniu sietinų intuicijų, maksimaliai įmanomai šias intuicijas patenkintų viešojo intereso sutapatinimas su asmens neliečiamumo principu, besiskleidžiančiu asmens gyvybės, laisvės ir nuosavybės neliečiamumo aspektais. Tai leistų koegzistuoti kuo įvairesniems interesams, niekam neprimetant jokio privalomo intereso.

ĮVADAS

Sąvoka „viešasis interesas“ yra viena dažniausiai naudojamų politiniame diskurse. Tai svariausia retorinė priemonė, naudojama tam tikriems politiniams sprendimams pagrįsti, siekiant parodyti, kad jie bus naudingi visuomenei ar valstybei. Tuo pat metu, kritikuoju politinius oponentus, neretai atkreipiamas dėmesys į jų savanaudiškumą ir nesiskaitymą su viešuoju interesu. Apeliavimas į viešąjį interesą taip pat gali būti panaudotas kaip priemonė paslėpti privačią laukiamą naudą, išreiškiant ją politiškai priimtinais terminais. Kitaip tariant, kone visuomet viešoje diskusijoje siekiant visuomenės pritarimo aiškinama, jog oponentas siekia atskiro ar asmeninio intereso, ir tik proponentas – bendrojo ar viešojo intereso.

Dauguma žmonių mano, kad jei reikėtų, jie lengvai atpažintų viešąjį interesą. Tačiau Lietuvos Respublikos Seime ar visuomeniniame gyvenime nesibai giančios politinės diskusijos dėl „teisingos“ politikos krypties (taigi ir viešojo intereso turinio) kartu su pernelyg dažnai ir pernelyg skirtinguose kontekstuose

vartojama „viešojo intereso“ sąvoka rodo, kad ji praradusi apibrėžtą reikšmę. Nėra aišku, ką sąvoka „viešasis interesas“ žymi ar turėtų žymėti – į kokius dalykus ar reiškinius nurodyti.

Lietuvos viešajame diskurse nuolatos pasirodančios diskusijos dėl įvairiose srityse pažeidžiamo viešojo intereso, polemika, kaip apginti viešąjį interesą, rodo problemos aktualumą. Kuriamas net įstatymo projektas,¹ skirtas įnešti aiškumo į viešojo intereso gynimo procedūras. Tačiau nei šiame įstatymo projekte, nei jokiame kitame įstatyme nėra pateiktas viešojo intereso sąvokos apibrėžimas.

Pats žodis „viešas“ nurodo, kad aptariamas interesas skirtas visuomenei. Paprasčiausiame praktiniame politikos lygmenyje sąvoka „visuomenė“ žymi visumą žmonių, gyvenančių tam tikroje valstybėje bei paklūstančių tam tikrai taisyklių sistemai, apibrėžiančiai žmonių teises ir pareigas. Platesne prasme sąvoka „visuomenė“ žymi socialinę terpę, kurioje tarpusavyje sąveikauja atskiri žmonės ar jų grupės. Žodis „interesas“ savo ruožtu nurodo į siekiamybę, tikslą, kuriuo siekiama gauti, išlaikyti ar stiprinti tam tikrą dalyką (naudą, vertybę ar pan.). Pavyzdžiui, sociologijoje vartojama sąvoka „interesas“, kurios atitikmuo ekonomikos mokslo žodyne yra pirmenybės ar preferencijos, o psichologijos mokslo – norai ir poreikiai. Taigi sąvoka „viešasis interesas“, bent pažodžiui, reiškia visai visuomenei būdingą siekiamybę ar tikslą. Tačiau toks sąvokos apibrėžimas duoda nedaug naudos – lieka nepaaiškinta, ko konkrečiai siekia ar turi siekti visuomenė.

Šiame straipsnyje norima išsiaiškinti galimus viešojo intereso sąvokos pagrindimus bei atsakyti į klausimą, ar iš principo galimas viešojo intereso apibrėžimas ar specifikavimas. Tvirtinama, jog viešojo intereso apimties ar turinio klausimas, viena vertus, praktiniame politikos lygmenyje sprendžiamas pakankamai lengvai, tačiau, antra vertus, nežinia ar teisingai, kadangi teoriniu-konceptualiniu požiūriu šis klausimas yra labai sudėtingas ir nežinia, ar įmanomas išspręsti. Straipsnyje vykdoma ne tiek teisinė, kokią yra atlikęs Jaunius Gumbis,² kiek conceptualinė viešojo intereso sąvokos analizė. Pateikta viešojo intereso samprata taip pat iš esmės neprieštarauja Dianos Korsakaitės³ suformuluo-

¹ Viešojo intereso gynimo civiliniame ir administraciniame procese įstatymo projektas (XP-1963, 2006 12 22).

² Gumbis J. Public Interest: Problem of Conceptualisation // Socialiniai mokslai 2006, Nr. 1(51), p. 7–16.

³ Korsakaitė D. Viešasis interesas valstybinio reguliavimo požiūriu: sampratos analizė ir formulavimas // Ekonomika, 2006, Nr. 76, p. 36–53.

tam viešojo intereso apibrėžimui, analizuojama, kokių turiniu šis ar panašus formalus viešojo intereso apibrėžimas galėtų būti užpildytas.

KAM REIKALINGAS VIEŠOJO INTERESO APIBRĖŽIMAS?

Sąvoka „viešasis interesas“ per daugelį jos vartojimo metų įgavo tam tikrą pragmatinę ar funkcinę reikšmę – „viešasis interesas“ pradėjo žymėti politinio sprendimo arba, kitaip tariant, viešojo administravimo alternatyvą, kuri būtų labiausiai verta įgyvendinimo. Viešasis interesas tapo teisingumo ir moralumo politikoje simboliu. Aiškinama, jog viešasis interesas sudaro politinių santykių moralinį tikslą, o institucijos ir veiksmai turėtų būti vertinami kaip pageidaujami ar nepageidaujami tiek, kiek jie prisideda ar trukdo viešojo intereso realizavimui. Suvokiama, kad viešasis interesas turi aiškią vertybinę konotaciją ir dėl to diskusijų nekyla⁴. Tačiau klausimas, kokią konkrečiai vertybinę konotaciją viešasis interesas išreiškia, neturi tokio aiškaus atsakymo ir yra tiek politinių, tiek akademinų ginčų objektas. Dėl visuomenėje glaudžiai susijusių ekonominių, socialinių bei politinių procesų yra sudėtinga identifikuoti viešąjį interesą ir nurodyti, kuo jis skiriasi nuo privataus intereso ar tam tikrų žmonių grupių interesų.

Identifikuoti, ką žymi ar turi žymėti viešasis interesas yra labai svarbu. Pirmia, tik turint adekvatų ir gerai suvokiamą viešojo intereso apibrėžimą galima daryti iš tikrųjų naudingus visuomenei politinius sprendimus. Antra, tik žinant, koks turinys sudaro viešojo intereso sampratą, galima įvertinti dabartinių politinių sprendimų (galiojančio teisinio reglamentavimo) tikslingumą ir veiksmingumą. Tačiau, F. A. Hayeko tvirtinimu, jei apibrėžimo nėra „*priklausomai nuo valdančiosios grupės interesų, jai [viešojo intereso sąvokai – aut. past.] gali būti suteikiamas beveik bet koks turinys*“. Toks neapibrėžtumas leidžia beveik bet kokią interesą aiškinti kaip bendrą, taip „*verčiant daugybę žmonių tarnauti tikslams, mažiausiai jiems rūpimiems*.“⁵

Viešasis interesas apibūdina tik visuomenės viduje svarbius dalykus. Viešasis interesas pasitelkiamas vertinti visuomenės narių ar jų grupių tarpusavio santykius, bet ne tos visuomenės santykius su kitomis visuomenėmis. Šiuo atveju vie-

⁴ Cassinelli C. W. Some Reflections on the Concept of the Public Interest // Ethics, 1958. Vol. 69, No. 1, p. 48.

⁵ Hayek F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė II. Socialinio teisingumo mirazas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 15.

šąjį interesą reikia skirti nuo, pavyzdžiui, nacionalinio intereso, kuris žymi visuomenei svarbius dalykus, išskylančius dėl šios visuomenės išorinių aplinkybių.⁶

KAIP VIEŠASIS INTERESAS SUPRANTAMAS VIEŠAJAME GYVENIME?

Viešojo intereso sąvoka reikalinga viešajam gyvenimui arba, kitaip tariant, žmonių tarpusavio sąveikai tvarkyti. Viešasis gyvenimas tvarkomas politiniais sprendimais. Todėl visų pirma politinis diskursas turėtų atskleisti, kaip suprantama viešojo intereso sąvoka. Viena vertus, ši sąvoka funkcionuoja teisės aktuose.⁷ Tačiau jokiame Lietuvos Respublikos įstatyme nėra pateiktas šios sąvokos apibrėžimas. Kita vertus, pakankamai konkretų viešojo intereso apibrėžimą formuoja ir pateikia teismų praktika.

Plačiausiai viešojo intereso apibrėžimas skleidžiamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose. Juose teigiama, kad viešojo intereso įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų.⁸ Taip pat pripažįstama, kad tam tikru laikotarpiu visai visuomenei bei valstybei išskylantys konkretūs uždaviniai yra dinamiški ir kinta, todėl ir viešasis interesas yra kintantis ir dėl to gali būti labai įvairus net tos pačios visuomenės ribose.⁹

⁶ Galston W. A. An Old Debate Renewed: the Politics of the Public Interest // Daedalus, 2007, Vol. 136, No. 4, p. 18.

⁷ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (Žin., 1999, Nr. 13-308), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 36-1340), Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas (Žin., 2003, Nr. 94-4246), Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas (Žin., 2000, Nr. 89-2743), Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (Žin., 2002, Nr. 65-2633), Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas (Žin., 1999, Nr. 55-1765), Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (Žin., 2002, Nr. 95-4087), Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (Žin., 1994, Nr. 81-1514), Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymas (Žin., 1998, Nr. 51-1392), Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas (Žin., 1998, Nr. 110-3024), Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (Žin., 1994, Nr. 46-851), Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas (Žin., 1995, Nr. 107-2391), Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas (Žin., 1994, Nr. 94-1833), Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymas (Žin., 1996, Nr. 16-412).

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1997, Nr. 40-977).

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2005, Nr. 87-3274).

Aiškinama, jog dėl šių priešasčių Europos žmogaus teisių doktrinoje yra įsitvirtinęs požiūris, kad įstatymo leidėjas gali nustatyti viešojo intereso ribas. Vienintelis reikalavimas, keliamas tokiam viešojo intereso apibrėžimui, yra jo realus pagrįstumas ir teisėtumas.¹⁰

Viešasis interesas Konstitucinio Teismo nutarimuose yra apibūdinamas kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas (taip pat ir atskiro asmens), kuris yra grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis. Šios pamatinės visuomenės vertybės yra įtvirtintos, saugomos ir ginamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos. Jos apima tokius dalykus kaip visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir pan. Kadangi individualus asmens interesas taip pat yra Konstitucinė vertybė, tai viešasis interesas, kaip bendrasis interesas, privalo būti suderinamas su individualiu interesu. Šie du interesai – bendrasis ir individualusis – negali būti priešpriešinami.¹¹ Taigi viešasis interesas yra Konstitucinio Teismo apibrėžiamas kaip bet koks asmens ar visuomenės ar visuomenės dalies interesas, kurio nepatenki-

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 1997, Nr. 40-977).

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. red.), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. red.) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo iširti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2006, Nr. 102-3957).

nus būtų pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, saugomos ir ginamos vertybės. Taip pat esama ir konkretnių mėginimų jį apibrėžti.¹² Vis dėlto, net jeigu ši viešojo intereso sąvoka viešajame diskurse egzistuoja, funkcionuoja ir yra daugiau ar mažiau aiškiai apibrėžta, vis dar lieka galimybė paklausti, ar ji patenkina intencijas dėl to, kokie dalykai turėtų ar neturėtų būti viešoju interesu.

KOKS VIEŠOJO INTERESO SANTYKIS SU PRIVAČIU INTERESU?

Galima klausti, ar viešasis interesas žymi interesą, būdingą visuomenei kaip tokiai, net jeigu šis nesutampa ar yra priešingas individualiems visuomenę sudarančių asmenų interesams, ar interesą, kuriuo bendrai dalijasi visuomenę sudarantys asmenys?

Jei viešasis interesas yra interesas, svarbus visuomenei kaip tokiai, tai jis turi atitikti visuomenės tikslą. To, ką pavadintume visuomenės interesu, įgyvendinimas turėtų padėti siekti bei įgyvendinti visuomenės tikslus. Tačiau kas apsprendžia ar atskleidžia visuomenės tikslą? Ar jį įmanoma identifikuoti? Ar galima teigti, kad tam tikras visuomenės tikslas iš viso egzistuoja? Toks požiūris gali reikšti tam tikrą visuomenės suasmėninimą ar visuomenės kaip tam tikro savarankiško ir nuo jį sudarančių asmenų nepriklausomo esinio aiškinimą. Dėl šios priežasties tokio pobūdžio aiškinimą privalo lydėti tam tikras atsargumas.¹³ Visuomenė yra tam tikra tarpasmeninių santykių visuma, tačiau santykių visuma pati savaime negali turėti interesų, juos gali turėti tik asmenys, todėl neaišku, ar tikrai galima kalbėti apie visuomenei būdingą interesą. Visuomenė yra teorinė sąvoka. Ši sąvoka leidžia paaiškinti tam tikrus žmonių tarpusavio santykių reguliarumus ar ypatumus, tačiau visuomenės, bendrąja prasme, niekas nėra stebėjęs. Viskas, kas buvo stebėta – atskiri žmonės. Išvados apie visuomenę yra daromos niekaip kitaip, kaip tik stebint, matuojant ir aiškinant atskirus ar sugrupuotus individus ir jų veiksmus. Neįmanoma nieko apie visuomenę pasakyti, kas nebūtų išvesta iš šio individų stebėjimo, matavimo ir aiškinimo. Dėl šios priežasties teigtina, kad ir viešasis interesas, net jei jį norėtumėme tapatinti su visuomenės interesu, negali nekilti iš atskirų visuomenę sudarančių asmenų interesų.

¹² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2006 m. sausio 19 d. įsakymas Nr. I-11 „Dėl metodinių rekomendacijų viešajam interesui ginti patvirtinimo“.

¹³ *Cassinelli C. W.*, 1958, p. 49–50.

Jei viešasis interesas yra visuomenės nariams būdingas bendras interesas, tai ar viešojo intereso įgyvendinimas turėtų patenkinti visų be išimties visuomenės narių asmeninius interesus, patenkinti dalies visuomenės narių interesus ir nedaryti žalos visų likusių narių interesams ar patenkinti dalies visuomenės narių interesus nepaisant to, kad taip galbūt būtų daroma žala likusių narių interesams? Koks bebūtų pasirinkimas tarp šių alternatyvų, vienas dalykas vertintinas kaip daugiau ar mažiau aiškus ir pagrįstas: tam, kad viešasis interesas būtų iš tikrųjų viešas ar bent labiausiai išpildytų šioje sąvokoje slypinčias intencijas, jis ne tik neturi prieštarauti visų be išimties visuomenės narių interesams, bet turi sutapti su visų be išimties visuomenės narių interesais.

Pirma, Robertas Nozickas aiškina, kad vienu žmonių interesus paaukojant visų likusiųjų labai neatsižvelgiama į tai, jog visi žmonės yra atskiri asmenys, kad kiekvienas turi tik vieną gyvenimą ir kad aukojamas ar pasiaukojantis žmogus negali tikėtis kaip nors susigrąžinti tai, ką praranda. Vieno žmogaus panaudojimas kitų labai paprasčiausiai reiškia: „*panaudoja jį ir suteikia naudą kitiems. Nieko daugiau. Įvyksta tai, kad kažkas yra jam padaroma kitų labui*“.¹⁴ Todėl keblu viešąjį interesą sieti su tuo, kas naudinga visuomenės daugumai, jei tai gali daryti žalos likusiai visuomenės mažumai.

Antra, jei viešasis interesas prieštarauja ar nesutampa su tam tikro asmens privačiais interesais, tai tokio intereso saugojimu ir puoselėjimu šis asmuo nebūtų susidomėjęs ir to nedarytų. Tai nebūtų interesas tikraja to žodžio prasme, o tik pareiga, suvaržymas ar tam tikras „lažas“. Kuo didesnis asmenų skaičius, kuriems nėra artimas deklaruojamas viešasis interesas, tuo labiau šis interesas tampa tik tam tikros likusios ir tą interesą palaikančių asmenų grupės interesu. Jei yra skirtumas tarp visuomenės vertybių ir tikrųjų visuomenę sudarančių asmenų vertybių ir pirmenybių, susidaro padėtis, kurią sociologai įvardija kaip „anomiją“ ar „socialinę patologiją“.¹⁵ Tokią padėtį galima vertinti ir kaip tam tikrą vienos visuomenės dalies tironiją kitos dalies atžvilgiu – dominuojanti visuomenėje grupė savo bendrą interesą paskelbia esantį viešuoju interesu ir taip pamina su šiuo interesu nesiderinančius likusių grupių interesus. Antra vertus, dar Johnas Stuartas Millis pastebėjo, kad dar niekada

¹⁴ Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. New York: Basic Books, 1974, p. 33.

¹⁵ Norkus Z. Consumer Sovereignty: Theory and Praxis, Problemos, 2003, Nr. 64, p. 11–12.

nebuvo paremtas koks nors bendrasis interesas, jei kieno nors atskiras interesas nebuvo išpildomas kartu su tuo bendruoju interesu.¹⁶

Todėl, kad interesas iš tikrųjų būtų viešas, jį turi palaikyti visi be išimties visuomenės nariai. Net jeigu teigiame, kad viešasis interesas nėra individualių interesų suma, negalime atsiriboti nuo individualių interesų, nes (1), kad būtų puoselėjamas, viešasis interesas turi sutapti su individualiu interesu, nes kitaip niekas jo nepuoselės, (2) jis turi būti priimtinas visiems, nes kitu atveju, jei bus palaikomas, bet bus kam nors svetimas ar primestas, jo nebus galima vadinti *viešu* interesu.

Tačiau net jeigu viešasis interesas turi sutapti su atskirų žmonių asmeniniais – privačiais – interesais, nevalia pamiršti, kad viešasis interesas turi būti susijęs tik su viešąja – asmenų tarpusavio sąveikos – sritimi. Kitaip tariant, viešasis interesas neturi kištis į atskirų asmenų privatų gyvenimą: į tai, ką daro atskiras žmogus, kiek tai nepaliečia kitų žmonių. Williamo A. Galstono žodžiais, „*esama gyvenimo aspektų, vadinamų „privačiais“, kurie slypi anapus zonos, kuriai galioja viešojo intereso aptarimas*“.¹⁷

KAŽ GALI PALAIKYTI VISI BE IŠIMTIES VISUOMENĖS NARIAI?

Walterio Lippmanno nuomone, „*galima preziumuoti, kad viešasis interesas yra tai, ką ... [žmonės] pasirinktu, jei jie matytų aiškiai, mąstyty racionaliai, veikty nesavanaudiškai ir geranoriškai*“.¹⁸ Tačiau Williamo A. Galstono teigimu,¹⁹ viešojo intereso turinys įvairiose visuomenėse, priklausomai nuo visuomenėje vyraujančios politinės, kultūrinės ar religinės aplinkos, skiriasi labiau savo esminiais nei atsitiktiniais ypatumais. Kiekvienas žmogus ar visuomenė viešojo intereso sąvokai, tikėtina, priskiria sau asmeniškai priimtinausią reikšmę. Išskirtini penki būdai, kuriais galima grįsti viešojo intereso apibrėžimą.²⁰

¹⁶ *Bhagwati J.* Economic Policy in the Public Interest // *Daedalus*, 2007, Vol. 136, No. 4, p. 38.

¹⁷ *Galston W. A.*, 2007, p. 18.

¹⁸ Cit. pg. *Lewis C. W.* In Pursuit of the Public Interest // *Public Administration Review*, 2006. Vol. 66, No. 5, p. 694.

¹⁹ *Galston W. A.*, 2007, p. 16.

²⁰ Pagal *Sorauf F. J.* The Public Interest Reconsidered // *The Journal of Politics*, 1957. Vol. 19, No. 4, p. 616–639.

Visuomenės interesas kaip bendrai turima vertybė. Išgirdus sąvoką „viešasis interesas“, galima įsivaizduoti, jog tai turi reikšti tam tikrą plačiai paplitusią vertybę. Ji yra tikrai viešasis interesas, jei pasitarnauja visos visuomenės, o ne atskirų visuomenės dalių interesams. Tačiau ar įmanoma tokia vertybė, kurią visi bendrai palaikytų? Be to, tik buvimas paplitusia nėra pakankama sąlyga ją identifikuoti viešuoju interesu. Manytina, jog ji privalo būti paplitusi dėl savo gerumo, o ne būti geidžiama tik dėl to, kad yra labai paplitusi.

Viešasis interesas kaip išmintingas tikslas ar norma. Galima aiškinti, jog viešuoju interesu reikėtų įvardyti tam tikrą dalyką, kuris yra siektinas dėl to, kad tai yra racionalu ar išmintinga. Tačiau kaip tokiu atveju pamatuoti racionalumą ar išmintingumą? Kiekvienas toks vertinimas skirsis priklausomai nuo to, kokiomis kognityvinėmis (tiesa, naudingumas, pritaikomumas ar pan.) ar nekognityvinėmis (moralinėmis, religinėmis, estetinėmis ar pan.) vertybėmis vadovaujamosi vertinant. Negalima bus nustatyti visuotinio racionalumo ar išmintingumo, jei nebus visuotinai pripažintų vertinamųjų kriterijų. Tačiau ar įmanomas vertinamasis kriterijus, kurį palaikytų visi?

Viešasis interesas kaip moralinis imperatyvas. Kiekvienas asmuo, besivadovaujantis tam tikru moraliniu imperatyvu (etikos norma), identifikuos šio imperatyvo įgyvendinimą su viešuoju interesu. Tačiau moralinis imperatyvas nėra nei viešas, nei interesas. Jis nėra interesas, kadangi jis išliktų imperatyvu ir galiotų, net jeigu niekas jo nesilaikytų. Tačiau, kad interesas būtų interesu, kas nors privalo jo geisti – būti suinteresuotas jo įgyvendinimu. Jis taip pat nėra ir viešas, kadangi moralė skiriasi tarp žmonių lygiai taip pat kaip, pavyzdžiui, anksčiau minėtas racionalumo kriterijus – nėra visiems asmenims priimtinių bendrų moralės normų.

Viešasis interesas kaip interesų balansas. Visuomenė nėra sudaryta iš vienodais standartais besivadovaujančių ir vienodų tikslų siekiančių asmenų ir jų grupių. Tokia padėtis veda prie nuolatinio konflikto. Todėl viešąjį interesą galima bandyti identifikuoti su kompromiso tarp konfliktuojančių grupių įtvirtinimu. Tačiau tokiu atveju viešuoju interesu tampa bet kas, dėl ko pavyko susitarti. Sąvoka praranda savo euristinę funkciją: nebenurodydama į tam tikrą siekiamybę ir tapatinama su bet koku susitarimu, ji negalėtų būti pasitelkiama kaip politinių sprendimų vertinimo standartas. Be to, kaip ir kiekviename susitarime, tikėtina, jog viena susitarimo pusių bus išlošusi daugiau nei kuri nors kita. Todėl pasiektas susitarimas būtų tam tikras grupinio intereso, bet ne viešojo intereso patenkinimas.

Viešasis interesas kaip neapibrėžtas dalykas. Šiuo atveju viešasis interesas aiškinamas kaip neriboto ilgio liniuotė su nepažymėta matavimo skale. Naudojamas negatyvus sąvokos apibrėžimas įvardijant konkrečius dalykus, kurie nėra viešasis interesas. Tačiau neturint pozityvaus apibrėžimo, nėra galimybių įvertinti politinių sprendimų tikslingumo.

Visi išskirti viešojo intereso pagrindimai susiduria su vienokiais ar kitokiais sunkumais. Gal tai reiškia, kad negali būti neprieštaringos viešojo intereso sampratos?

AR „VIEŠASIS INTERESAS“ NĖRA SAU PRIEŠTARAUJANTI SĄVOKA?

Jei teigiame, kad viešasis interesas gali būti tik toks, kuriam pritartų visi be išimties visuomenės nariai, susiduriame su transformacijos logikos problema – kaip individualių interesų aibę paversti bendru viešuoju interesu. Dvidešimtojo amžiaus viduryje amerikiečių matematikas ir ekonomistas Kennethas Arrow²¹ parodė, jog jokia balsavimo sistema (individualių pirmenybių agregavimo į bendrą pirmenybių eilę procedūra), atitinkanti tam tikrus intuityvius racionaliai ir sąžiningai procedūrai keliamus reikalavimus, negali individualių pirmenybių rangutos aibės agreguoti į bendrą pirmenybių tvarką. Arrow nurodo, jog tam, kad procedūra galėtų vadintis racionalia, jos rezultatui turi būti būdingos dvi savybės, kurias Arrow vadina aksiomomis:

Aksioma 1: Bendros pirmenybės turi būti rišlios, t. y. bet kurių pirmenybių x ir y atžvilgiu, arba x turi būti labiau pageidaujama nei y , arba y turi būti labiau pageidaujama nei x .

Aksioma 2: Bendros pirmenybės turi būti tranzityvios, t. y. bet kurių pirmenybių x , y ir z atžvilgiu, jeigu x yra labiau pageidaujama nei y ir y yra labiau pageidaujama nei z , tai x turi būti labiau pageidaujama nei z .

Savo ruožtu tam, kad procedūra galėtų vadintis sąžininga, Arrow nurodo, kad ji turi atitikti tokias sąlygas:

Sąlyga 1: Universalumas – kiekvienas asmuo gali turėti bet kokią jo pageidaujamą racionalią (rišlią ir tranzityvią) pirmenybių eilę.

²¹ Arrow K. J. A Difficulty in the Concept of Social Welfare // The Journal of Political Economy, 1950, Vol. 58, No. 4, p. 328–346.

²² Ten pat, p. 342.

Sąlyga 2: Pozityvus individualių ir kolektyvinių pirmenybių ryšys – jei bendrai pirmenybė x yra pageidaujama labiau nei pirmenybė y , tai bet koks individualių pirmenybių pasikeitimas, kai x tampa labiau pageidaujama nei anksčiau, negali pabloginti pirmenybės x padėties bendrų pirmenybių eilėje.

Sąlyga 3: Nepriklausomybė nuo irelevantiškų alternatyvų – jei bendrai pirmenybė x yra pageidaujama labiau nei pirmenybė y , tai bet koks individualių pirmenybių pasikeitimas, išlaikantis ankstesnį santykį tarp pirmenybių x ir y , neturi pakeisti bendro pirmenybių santykio tarp x ir y .

Sąlyga 4: Piliėčių suverenumas – bendra pirmenybių aibė turi sekti iš individualių pirmenybių aibės, t.y. negalimas toks rezultatas, kuris nebūtų apspręstas individualių pirmenybių.

Sąlyga 5: Diktatoriaus nebuvimas – negali būti tokio asmens, kurio pageidaujama pirmenybė visada atitiks bendrą pirmenybę, nesvarbu kokios pirmenybės bebūtų būdingos kitiems asmenims.

Arrow pateikia matematinį įrodymą – teoremą: jeigu tam tikros grupės nariai renkasi pirmenybes mažiausiai iš trijų alternatyvų, tai bet kokia bendra tos grupės pirmenybių tvarka, patenkinanti sąlygas 2 ir 3 bei aksiomas 1 ir 2, yra arba primesta, arba diktatoriška.²³ Kitaip tariant, Arrow parodo, kad aksiomos 1 ir 2 bei sąlygos 1, 2, 3, 4 ir 5 yra nesuderinamos²³ – neegzistuoja racionali ir sąžininga individualių pirmenybių agregavimo į bendrą pirmenybę procedūra. Kartu ši teorema parodo ir tai, kad „*mūsų naivūs, t. y. nereflektuoti, ikianalitiniai vaizdiniai apie teisingumą ir demokratiją yra tarpusavyje nesuderinami, prieštaraujantys vieni kitiems. Ekspliciuodami demokratijos ir teisingumo sąvokas, t. y. bandydami jas tiksliai apibrėžti, kai kuriuos šių vaizdinių turime paaukoti*“.²⁴

Remiantis šios teoremos rezultatais, teigtina, kad neįmanomas viešasis interesas, kuris atspindėtų kiekvieno asmens privačius interesus ir kartu nepažeistų anksčiau išvardytų intuityvių racionalumo ir sąžiningumo reikalavimų. Mūsų nagrinėjamo klausimo atveju svarbu tai, kad jeigu viešasis interesas bus suprantamas kaip visuomenės narių bendras sutarimas dėl tam tikrų dalykų, tai šis sutarimas bus arba primestas, arba diktatoriškas. Kitaip tariant, Arrow teorema parodo, kad neįmanomas tam tikro viešojo intereso išskyrimas, kuriam priartų visi be išimties visuomenės nariai.

²³ 1963 metais Arrow sąlygas 2 ir 4 pakeitė Pareto optimumo sąlyga.

²⁴ *Norkus Z.* Consumer Sovereignty: Theory and Praxis, Problemos, 2003, Nr. 64, p. 60.

Galima tvirtinti, jog Arrow teorema atskleidžia „viešojo intereso“ sąvoką kaip tam tikrą oksimoroną. Sąvokos „viešasis“ ir „interesas“ vien jau savo reikšme netgi prieštarauja viena kitai. „Viešasis“ žymi visiems bendrą ar visiems galiojantį, būdingą ar pan. dalyką. Tuo tarpu „interesas“ yra išskirtinai į save nukreiptas, išreiškiantis asmens troškimą būti skatinamu ir patenkinamu, o pasaulyje, sudarytame iš skirtingų žmonių, turinčių skirtingus norus ir tikslus, nėra ir negali būti visiems bendrai norimo dalyko ar tarpusavyje suderinamų skirtingų norimų dalykų.

Anksčiau teigėme, kad viešą interesą turi palaikyti visi be išimties visuomenės nariai. Tačiau Arrow teorema neigia galimybę turėti visiems priimtina interesų tvarką. Ką tokiu atveju lieka daryti, jei vis dėlto norime turėti kokį nors principą, kuriu remdamiesi galėtume vertinti politinių sprendimų naudingumą, tikslingumą ir efektyvumą? Kaip teigia Stefano Moroni,²⁵ net jeigu atsisakytume termino „viešasis interesas“, vis tiek turėtume spręsti lygiai tokias pat tik kitu pavadinimu įvardytas problemas. Privalu turėti kokį nors kriterijų, kuriuo vadovaujantis būtų galima vertinti politinių sprendimų tikslingumą.

VIEŠASIS INTERESAS – LAISVĖ PASIRINKTI, TURĖTI IR ĮGYVENDINTI SAVO INTERESĄ

Galima teigti, kad viešasis interesas neįmanomas. Visi asmenys vadovaujasi skirtingomis vertybėmis, siekia patenkinti skirtingus asmeninius norus ir poreikius, tikslus. Atskirų asmenų ar jų grupių interesai nėra tarpusavyje palyginami. Nėra galimybės objektyviai įvertinti, kurių asmenų interesai yra vertesni dėmesio, todėl negalima vienu asmenų ar jų grupių interesų iškelti aukščiau už kitų žmonių interesus. Kyla klausimas, koku principu ar principais turi būti organizuojamas viešasis gyvenimas, kad nė vienas iš visuomenės narių nesijaustų skriaudžiamas?

Viešasis interesas, kaip minėta, turi būti toks, kad jam pritartų visi be išimties visuomenės nariai. Tikėtina, jog visuomenės nariai pritartų tokiai padėčiai, kurioje jie galėtų nevaržomai įgyvendinti savo asmeninius interesus ir niekas jiems netrukdytų to daryti. Tačiau taip nukentėtų kitais interesais besivadovaujantys žmonės. Siekiant atrasti visuotinumą ir asmeninį suinteresuotumą sude-

²⁵ Moroni S. Towards a Reconstruction of the Public Interest Criterion // Planning Theory 2004, Vol. 3, No. 2, p. 163.

rinantį principą, ieškoma padėties, kurioje kiekvienas visuomenės narys galėtų siekti nevaržomai įgyvendinti savo interesus ir netrukdyti tai daryti kitiems. Esant tokiai padėčiai, viešasis interesas galėtų būti visiškai formalus ir neturintis jokio materialaus turinio: viešasis interesas būtų visų be išimties visuomenės narių pageidaujamas tarpusavio sąveikos principas, kuriuo vadovaujantis visi galėtų kuo plačiau įgyvendinti kiekvieno jų atskirai pasirinktus interesus, *o ne konkretus iš anksto nustatytas interesų objektas, vertybė, tikslas ar pan.* Tikėtina, kad kiekvienas būtų suinteresuotas elgesiu, atitinkančiu šį principą, kadangi tai leistų kiekvienam jų siekti, ko jie patys nori, ir nebūtų primetama svetimų jiems tikslų ar prievolių. Taip viešasis interesas būtų įtvirtintas kaip ne tam tikras konkretus tikslas, bet laisvė būti nesusaistytam jokio įtvirtinto tikslo. Hayekas šią mintį išreiškia tokiais žodžiais: „*Svarbiausios viešosios gėrybės, kurių turi parūpinti valdžia, nėra tiesioginis atskirų poreikių tenkinimas, bet sudarymas sąlygų, kurioms esant individai bei jų grupės turi daugiausiai galimybių tarpusavyje tenkinti savo poreikius*“²⁶. Arba dar kitaip: „*Teisingo elgesio taisyklės negina atskirų interesų – jų turi būti laikomasi tenkinant bet kuriuos interesus*“.²⁷

Kokia taisyklė galėtų nusakyti tokiu principu besivadovaujančių asmenų elgesį? Ši taisyklė galėtų būti asmens neliečiamumo taisyklė, kuri skleistųsi trimis aspektais: asmens gyvybės neliečiamumu, asmens laisvės neliečiamumu ir asmens nuosavybės neliečiamumu. Kodėl būtent ši taisyklė ir būtent šie aspektai? Tik laikantis tokios taisyklės įmanoma visiems asmenims pasirinkti, turėti ir siekti įgyvendinti asmeninius tikslus. Asmens gyvybės neliečiamumas būtinas, kad asmuo turėtų galimybę turėti interesą. Asmens laisvės neliečiamumas būtinas, kad asmuo turėtų galimybę pats pasirinkti interesą. Galų gale asmens nuosavybės neliečiamumas būtinas tam, kad asmuo turėtų galimybę ar išteklius įgyvendinti turimą interesą.

Kitaip tariant, viešasis interesas gali egzistuoti tik tada, jei, pirma, egzistuoja tai, kas tuos interesus turėtų ir reikštų – privalo egzistuoti asmuo. Antra, kad interesas būtų viešas, jis negali būti prievarta primestas. Prievartos atveju tai tebutų vienam asmeniui primestas kito asmens privatus interesas. Todėl bet kurio intereso savininkas privalo turėti laisvę pasirinkti norimą turėti interesą. Trečia, turimas interesas taip ir liktų tik siekiamybė, jei nebūtų išteklių, ku-

²⁶ Hayek F. A., 1998, p. 16.

²⁷ Ten pat, p. 34.

riuos pasitelkus būtų galima siekti įgyvendinti šį interesą, o tam būtina nuosavybė, kaip ribotų išteklių pasidalijimo mechanizmas. Jei nėra privačios nuosavybės, nėra įmanoma sąžiningai naudotis ribotais ištekliais. Pavyzdžiui, galima teigti, kad visi išteklius naudotų pagal tam tikrus bendrai sutartus prioritetus. Bet, vadovaujantis Arrow teorema, neįmanomas bendras susitarimas dėl tokių prioritetų, kuris būtų racionalus ir sąžiningas, todėl išteklių paskirstymas turėtų būti primestas, diktatoriškas arba turėtų nebūti racionalus. Eksperimentiniai ekonomikos tyrimai²⁸ rodo, kad privačios nuosavybės apsaugos buvimas sietinas su našesne ekonomine veikla ir didesniu sukuriamų ekonominių gėrybių kiekiu. Tačiau reikia nepamiršti, kad kalbama apie nuosavybės ribų buvimą ir saugojimą, bet ne apie tai, kaip tos ribos turi būti ar yra nustatomos: viešasis interesas, pagal čia dėstomą požiūrį, yra ribų buvimas ir saugojimas, o ne ribų nubrėžimas.

Panašiai argumentuoja ir H. H. Hoppe, analizuodamas, kokios sąlygos būtinos žmogui, kad jis galėtų ieškoti, vertinti ir kitiems teikti argumentus bei dalyvauti racionalioje diskusijoje. Jo teigimu, tik turėdamas kūną ir galėdamas jį laisvai valdyti žmogus gali iš tikrųjų dalyvauti diskusijoje: „*Tikėtina, kad niekas negalėtų nieko pasiūlyti ir niekas negalėtų būti įsitikinęs jokių teiginių argumentacijoje, jei nebūtų iš anksto numatyta išskirtinė asmens teisė naudotis savo fiziniu kūnu*“.²⁹

Lygiai taip pat, Hoppe nuomone, neįmanoma įsivaizduoti diskusijos, jei diskutuojantis asmuo neturėtų nuosavybės su aiškiai apibrėžtomis jos ribomis, ginančiomis nuo kitų asmenų kėsinosi į šią nuosavybę. Toks asmuo paprasčiausiai neturėtų materialinių sąlygų savo gyvybei palaikyti: „*Niekam nebūtų leista nieko daryti su kuo nors, kadangi prieš darant norimą dalyką, būtų reikalingas visų į tai [išteklius – aut. past.] besikėsinančių sutikimas*“.³⁰

Jeigu viešąjį interesą apibrėšime kaip sudarymą sąlygų, kad kuo didesnis skaičius galėtų įgyvendinti įvairiausių asmeninius interesus, tai tokį viešąjį in-

²⁸ Pavyzdžiui: Kimbrough E., Smith V., Wilson B. J. Historical Property Rights, Sociality, and the Emergence of Impersonal Exchange in Long-Distance Trade // The American Economic Review, 2008, Vol. 98, No. 3, p. 1009–1039.

²⁹ Hoppe H. H. The Economics and Ethics of Private Property, 2nd Editon. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2006, p. 342.

³⁰ Ten pat, p. 343.

teresą bus galima įgyvendinti tik tada, jei visi be išimties visuomenės nariai laikysis asmens neliečiamumo taisyklės.

Tačiau anksčiau straipsnyje buvo teigta, jog visuomenę sudaro pernelyg skirtingi asmenys, kad sutaptų jų norai ir tikslai. Ar negali būti taip, kad dalis visuomenės narių nebus suinteresuoti laikytis asmens neliečiamumo taisyklės? Pasaulyje įvykstančios žmogžudystės, prievartos atvejai ir vagystės liudydų, kad taip ir yra: kai kurių asmenų interesuose būna numatyta skriauda kitiems asmenims. Tačiau, jei tam tikras asmuo pažeidžia asmens neliečiamumo taisyklę, t. y. atsisako šios taisyklės kaip savo intereso, tai likusi visuomenė šio asmens atžvilgiu irgi gali atsakyti ginti jo asmens neliečiamumą. Esant tokiam mechanizmui, koks bebūtų atskiro asmens turimas interesas (laikytis ar pažeisti taisyklę), jis virsta viešuoju interesu (kiti to asmens atžvilgiu laikysis ar nesilaikys taisyklės). Vienu atveju, jei asmuo laikosi asmens neliečiamumo taisyklės, likusieji visuomenės nariai pirmojo atžvilgiu irgi saugos jo asmens neliečiamumą. Kitu atveju, jei asmuo pažeidžia asmens neliečiamumo taisyklę, likusieji visuomenės nariai pirmojo atžvilgiu irgi nesilaiko asmens neliečiamumo taisyklės: nesaugo šio gyvybės, laisvės ar nuosavybės.

Šią viešojo intereso idėją galima iliustruoti lošimų teorijos sąvokomis. Lošimų teorijoje išskiriami koordinaciniai lošimai arba asmenų tarpusavio sąveika, kai tam tikras susitarimas yra priimtinas visiems be išimties lošimo dalyviams. Techniškai kalbant, tai sąveika, kurioje kiekvienam iš lošėjų, esant kelioms Nasho pusiausvyroms, priimtinausia ta Nasho pusiausvyra, kurią pasirenka kiti lošimo dalyviai. Dažniausiai minimas tokios sąveikos pavyzdys yra pasirinkimas, kuria kelio puse važiuoti automobiliu: galima rinktis tiek kairę, tiek dešinę pusę, bet pasirenkama ta pusė, kurią pasirenka ir kiti lošimo dalyviai, nes tai visiškai be jokių kaštų padeda išvengti eismo nelaimių. Kitaip tariant, „*koordinacinis lošimas įvyksta, kai tik dviejų ar daugiau lošėjų nauda yra maksimizuojama darant tą patį dalyką ir kur toks atitikimas yra daug svarbesnis jiems nei tai, ką būtent jie abu daro*“.³¹ Atrodytų, kad viešasis interesas pagrįstai galėtų būti prilygintas tokiam lošime susidarantiems pusiausvyrai – susitarimui laikytis konkrečios kelio pusės kaip taisyklės.

³¹ Ross D. Game Theory / In: Zalta E. N. (ed.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2008 Edition), URL: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2008/entries/game-theory/> [žiūrėta 2008 03 14].

Viešasis interesas galėtų būti tapatinamas ir su kitame lošimų teorijoje išskiriamame nenulinės arba, kitais žodžiais, nepastovios sumos kooperaciniame lošime (vykstančiame visos visuomenės mastu) susidarančia pusiausvyra ar tam tikru šios pusiausvyros atveju. Nenulinės sumos lošimai, – tai asmenų tarpusavio sąveika, kai tarpusavio kooperacija, t. y. susitarimas dėl ko nors, visiems bendrai (sumoje) duoda daugiau naudos nei nesutarimas. Pavyzdžiui, prekyba dažnai įvardijama kaip vienas nenulinio lošimo atvejų: jei vienas asmuo turi obuolių perteklių ir nieko daugiau, o kitas – tik kriaušių perteklių ir nieko daugiau, tai esant mainams sumoje kiekvienas iš jų galės skanauti ir obuolius, ir kriaušes, o nesant mainams – tik obuolius arba tik kriaušes. Kiekvienas lošimo dalyvis elgiasi kaip jam asmeniškai naudingiau, bet sumoje išlošia visi. Vis dėlto, tapatinant nenulinės sumos lošimų išdavas su viešuoju interesu, būtinas ypatingas atsargumas. Nenulinės sumos lošimai dažnai susiduria su kooperacijos arba svetimnaudžio problema. Šiuose lošimuose galimi tokie lošimai, kuriuose, jei visi likę lošimo dalyviai kooperuojasi, atskirai kiekvienam iš dalyvių yra naudingiau išsisukti nuo kooperacijos. Pavyzdžiui, jei susitariama nepažeisti privačios nuosavybės (draudžiama vagystė), tai kiekvienam susitarimo nariui naudingiausia padėtis, kai jis gali iš kitų vogti ir išsisukti nuo atsakomybės, bet niekas negali pavogti iš jo. Kooperacinių lošimų atveju viešąjį interesą galima tapatinti su taisykle, kuriai esant kiekvienas visuomenės narys yra suinteresuotas, kad visi kiti jos laikytųsi, net jei kiekvienam asmeniui atskirai naudingiau būtų šios taisyklės nesilaikyti. Svetimnaudžio problema savo ruožtu parodo, kodėl svarbu, kad susitarimas būtų privalomas visiems vienodai – kodėl susitarimas, jei jis laikomas viešuoju interesu, turi būti taikomas visiems be išimties bei be išimties visiems vienodai.

Tačiau, tapatindami viešąjį interesą su koordinaciniame ar nenulinės sumos lošime susidarančia pusiausvyra, susiduriame su problema. Realiame pasaulyje niekas iš anksto nežino apie lošėjų pirmenybes, pasirinkimo galimybes bei jų informuotumą apie šias pasirinkimo galimybes. Todėl niekas negali iš anksto nustatyti ir žinoti ar nustatyti, kokia pusiausvyra susidarys šiuose lošimuose. Kartu neįmanoma nustatyti bei apibrėžti ir viešojo intereso, jei jį norėtume tapatinti su šiuose lošimuose susidarančia pusiausvyra. Tačiau aptariamą pusiausvyros susidarys ar, tiksliau kalbant, jos turės galimybę susidaryti, tik jei kiekvienas lošimo dalyvis bus autonomiškas ir galės rinktis savo strategiją laisvai, jei bus paisoma asmens neliečiamumo taisyklės. Kodėl svarbu nedaryti spren-

dimų už kitus, parodo Richardo C. Boxo retorinis klausimas: „*kokius pasirinkimus žmonės darytų suvokdami plačią pasirinkimų aibę, kuri įtrauktų reikšmingus pasikeitimus esančioje politinėje, ekonominėje, institucinėje ir teisinėje sąrangoje, jei nemanytų, kad esančios sandaros yra vienintelės įmanomos?*“³²

Asmens neliečiamumo taisyklė turėtų įtvirtinti visuomenės interesą kaip teisės (taisyklės), o ne tam tikrų konkrečių įstatymų, teisės metodo (taisyklės nešališkumo ir lygumo prieš taisyklę), o ne jos turinio viešpatavimą. Ši taisyklė būtų viešasis interesas tiek, kiek būtų taikoma visiems ir kiek būtų taikoma vienodai. Tačiau nevalia pamiršti, kad šiai taisyklei kaip viešajam interesui (kad ji ir išliktų viešuoju interesu) negalima suteikti jokio materialaus turinio. Pavyzdžiui, idėja, kad galima riboti asmenis ir jų veiksmus ar veiklą, jei tai daro žalą kitų asmenų interesams, leidžia nuolatos plėsti žalos kitiems asmenims sampratą ir teigiant, kad tai prisidės prie viešojo intereso, taikyti vis naujus apribojimus ir draudimus. Tačiau iš tikrųjų taip galbūt pamaloninami tik dalies visuomenės narių interesai likusios visuomenės narių interesų apribojimo sąskaita. Todėl priimant tokius politinius sprendimus, jei norima būti sąžiningiems, būtina įvardyti tikruosius interesus ar tikslus, o ne apeliuoti į viešąjį interesą, kuris būtent dėl tokių pernelyg dažnai į viešąjį interesą apeliuojančių politinių sprendimų yra praradęs savo apibrėžtą ir konkrečią reikšmę. Kaip teigia Arrow teorema, jei visuomenė dėl kažko sutaria, tai dar nereiškia, kad visi jos nariai taip ir mano – nusistatytas susitarimas labiau priklauso nuo balsavimo taisyklių ir procedūrų, negu nuo individualių pirmenybių turinio.

Apibendrinant galima teigti, kad šiame straipsnyje skleidžiama viešojo intereso samprata iš dalies panaši į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose skleidžiamą apibrėžimą, tačiau iš principo nesutampa. Šiame straipsnyje teigiama, jog viešasis interesas negali prieštarauti atskirų asmenų individualiems interesams, turi būti tapatinamas su tam tikrų konkrečių pamatinių bendrabūvio principų įtvirtinimu ir, kad išliktų tikrai viešas, negali būti tapatinamas su niekuo platesniu, nei šie principai. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, viešasis interesas yra asmens ar grupės asmenų interesas, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Kitaip tariant, šiame straipsnyje pateikiamas viešojo intereso apibrėžimas sustoja toje vietoje, nuo kurios atsiremia ir pajuda Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pateikiamas viešojo intereso apibrėžimas: šis straipsnis

sustoja viešąjį interesą susiedamas su pagal taisyklę tvarkomais *individualiais* interesais ar vertybėmis, o Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo apibrėžimas pajuda toliau įvardydamas konkrečias vertybes. Šios konkrečios vertybės nebūtinai sutampa su kiekvieno žmogaus individualiais interesais, taigi kartu jos nebūtinai išpildo su viešojo intereso sąvoka siejamas intuicijas. Tačiau tai nereiškia, kad siekdami visiškai įgyvendinti viešojo intereso intuicijas privalome atsakyti bet kokio išankstinio tam tikrų vertybių visuomenėje įtvirtinimo. Viešojo intereso problema tik parodo, kaip sudėtinga išspręsti lygtį, kurios atsakymas vienoje visuomenėje leistų sugyventi kuo skirtingesnių pažiūrų, interesų ir vertybinių nuostatų asmenims, nė vienam iš jų nesijaučiant mažiau svarbiu visuomenės nariu nei kiti.

Žinoma, norint būti sąžiningiems, reikia atsakyti ir dar į vieną klausimą: ar tikrai visiems yra priimtinas toks racionalumo kriterijus, kokio laikomasi šiame straipsnyje. Iš esmės čia pateikiamas viešojo intereso pagrindimo kaip išmintingo ar protingo tikslo ar normos variantas, kuris anksčiau kritikuotas dėl universalaus vertinimo kriterijaus negalimumo. Be to, šiame straipsnyje siūloma taisyklė jau turi turinį – asmens neliečiamumą, taigi prieštarauja darbo nuostatai, kad viešasis interesas, kaip visiems vienodai taikoma taisyklė, negali turėti turinio. Kita vertus, galbūt taip tik geriau parodomas viešojo intereso intuicijos išpildymo negalimumas.

IŠVADOS

Atitikimas viešajam interesui yra esminis politinių sprendimų vertinimo kriterijus: kiekvienas politinis sprendimas yra pagrįstas tik tuo atveju, jei jis atitinka viešąjį interesą. Nesant viešojo intereso apibrėžimui, nėra galimas ir politinių sprendimų vertinimas. Kartu viešasis interesas taikytinas tik vertinant visuomenės narių tarpusavio sąveiką: pirma, jis netaikytinas visuomenės narių privataus gyvenimo atžvilgiu; antra, jis netaikytinas vertinant vienos visuomenės sąveikos su kita visuomene atžvilgiu.

Praktiniame Lietuvos politikos formavimo lygmenyje viešojo intereso problema yra sprendžiama paprastai: viešasis interesas tapatinamas su individualiais ar asmenų grupių interesais, atitinkančiais Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Tačiau toks traktavimas nebūtinai išpildo su viešojo intereso sąvoka sietinas intuicijas – sunkiai galimi visiems vienodai priimtini bendri interesai ar vertybės.

Viešasis interesas tapatintinas su visų be išimties visuomenės narių individualiais interesais. Jei nusistatytasis viešasis interesas prieštarau bent vieno iš visuomenės narių interesams, tai nebus galima aiškinti, kad tai yra iš tikrųjų viešas – visiems, o ne tik tam tikrai grupei būdingas – interesas. Jei jis nesutaps su individualiais interesais, tai niekas jo nesiims ar nenorės įgyvendinti. Visuotinai jis bus priimtinas ir įgyvendinamas tik tuo atveju, jei sutaps su individualiais visų interesais. Tačiau nėra galima jokia racionali ir sąžininga individualių pirmenybių agregavimo į bendrą pirmenybių tvarką procedūra. Dėl šios priežasties neįmanomas viešasis interesas, kuris atspindėtų visų visuomenės narių individualius interesus ir kartu būtų racionalus bei sąžiningas.

Net jeigu nėra įmanomas visiškas su viešojo intereso sąvoka siejamų intucijų išpildymas, būtinas daugiau ar mažiau šias intucijas išpildantis viešojo intereso sąvokos apibrėžimas: būtinas jo apibrėžimas, leidžiantis vertinti politinius sprendimus. Esamoje situacijoje maksimaliai įmanomai su viešojo intereso sąvoka siejamas intucijas išpildytų asmens neliečiamumo principas, kuris skleidžiasi trimis aspektais: asmens gyvybės, asmens laisvės ir asmens nuosavybės neliečiamumu. Tokio principo įgyvendinimas leistų atskiriems asmenims pasirinkti, turėti ir siekti įgyvendinti individualius tikslus ir vertybes, tačiau kartu neprimestų visiems privalomų tų tikslų ar vertybių turinio.

Šiame straipsnyje skleidžiama viešojo intereso samprata iš dalies panaši į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose skleidžiamą apibrėžimą, tačiau iš principo nesutampa. Šiame straipsnyje teigiama, jog viešasis interesas negali prieštarauti atskirų asmenų individualiems interesams, turi būti tapatinamas su tam tikrų konkrečių pamatinių bendrabūvio principų įtvirtinimu ir, kad išliktų tikrai viešas, negali būti tapatinamas su niekuo platesniu, nei šie principai. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, viešasis interesas yra asmens ar grupės asmenų interesas, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Pateikiamas viešojo intereso apibrėžimas sustoja toje vietoje, nuo kurios atsiremia ir pajuda Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pateikiamas viešojo intereso apibrėžimas. Šis darbas sustoja, viešąjį interesą susiedamas su pagal taisyklę tvarkomais *individualiais* interesais ar vertybėmis, o Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo apibrėžimas pajuda toliau, įvardydamas konkrečias vertybes. Šios konkrečios vertybės nebūtinai sutampa su kiekvieno žmogaus individua-

lais interesais, taigi kartu jos nebūtinai išpildo su viešojo intereso sąvoka siejamas intuicijas.

Tačiau tai nereiškia, kad, siekdami visiškai įgyvendinti viešojo intereso intuicijas, privalome atsisakyti bet kokio išankstinio tam tikrų vertybių visuomenėje įtvirtinimo. Viešojo intereso problema tik parodo, kaip sudėtinga išspręsti lygtį, kurios atsakymas vienoje visuomenėje leistų sugyventi kuo skirtingesnių pažiūrų, interesų ir vertybinių nuostatų asmenims, nė vienam iš jų nesijaučiant mažiau svarbiu visuomenės nariu nei kiti.

LITERATŪRA

Teisės aktai, jų projektai ir teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 94-4246.
4. Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2743.
5. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633.
6. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765.
7. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 95-4087.
8. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1514.
9. Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 51-1392.
10. Lietuvos Respublikos seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 110-3024.
11. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.
12. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1995, Nr. 107-2391.
13. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 94-1833.
14. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 16-412.

15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 40-977.

16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 87-3274.

17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. red.), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. red.) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kurią nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

18. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2006 m. sausio 19 d. įsakymas Nr. I-11 „Dėl metodinių rekomendacijų viešajam interesui ginti patvirtinimo“.

19. Viešojo intereso gynimo civiliniame ir administraciniame procese įstatymo projektas (XP-1963, 2006 12 22).

Mokslinės publikacijos

20. *Arrow K. J.* A Difficulty in the Concept of Social Welfare // *The Journal of Political Economy*, 1950, Vol. 58, No. 4, p. 328–346.

21. *Bhagwati J.* Economic Policy in the Public Interest // *Daedalus*, 2007, Vol. 136, No. 4, p. 37–44.
22. *Box R. C.* Redescribing the Public Interest // *The Social Science Journal*, 2007, Vol. 44, No. 4, p. 585–598.
23. *Cassinelli C. W.* Some Reflections on the Concept of the Public Interest // *Ethics*, 1958. Vol. 69, No. 1, p. 48–61.
24. *Galston W. A.* An Old Debate Renewed: the Politics of the Public Interest // *Daedalus*, 2007, Vol. 136, No. 4, p. 10–19.
25. *Gumbis J.* Public Interest: Problem of Conceptualisation // *Socialiniai mokslai* 2006, Nr. 1(51), p. 7–16.
26. *Hayek F. A.* Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė II. Socialinio teisingumo mirażas. Vilnius: Eugrimas, 1998.
27. *Hoppe H. H.* The Economics and Ethics of Private Property, 2nd Edition. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2006.
28. *Kimbrough E., Smith V., Wilson B. J.* Historical Property Rights, Sociality, and the Emergence of Impersonal Exchange in Long-Distance Trade // *The American Economic Review*, 2008, Vol. 98, No. 3, p. 1009–1039.
29. *Korsakaitė D.* Viešasis interesas valstybinio reguliavimo požiūriu: sampratos analizė ir formulavimas // *Ekonomika*, 2006, Nr. 76, p. 36–53.
30. *Lewis C. W.* In Pursuit of the Public Interest // *Public Administration Review*, 2006. Vol. 66, No. 5, p. 694–701.
31. *Moroni S.* Towards a Reconstruction of the Public Interest Criterion // *Planning Theory* 2004, Vol. 3, No. 2, p. 151–171.
32. *Norkus Z.* Balsavimo paradoksai // *Politologija*, 1996, Nr. 1(7), p. 50–67.
33. *Norkus Z.* Consumer Sovereignty: Theory and Praxis, *Problemos*, 2003, Nr. 64, p. 9–24.
34. *Nozick R.* Anarchy, State, and Utopia. New York: Basic Books, 1974.
35. *Ross D.* Game Theory / In: Zalta E. N. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2008 Edition), URL: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2008/entries/game-theory/> [žiūrėta 2008 03 14].
36. *Sorauf F. J.* The Public Interest Reconsidered // *The Journal of Politics*, 1957. Vol. 19, No. 4, p. 616–639.

Adolfas MACKONIS

Lithuanian Free Market Institute

THE CONTENT OF THE CONCEPT OF PUBLIC INTEREST: AN INDIVIDUALISTIC ANALYSIS

Summary

The article entertains a conceptual analysis of the notion of public interest. It claims that the public interest not only cannot object to the individual interest of the members of society but it also has to accord to these interest. However, the Arrow impossibility theorem shows that public interest of this kind is impossible if one wants it to be fair and rational. In this kind of circumstances the remaining option to satisfy, at least to some extent, the aforementioned requirements is to adopt the principle of inviolability of the person, which unfolds as the inviolability of personal life, freedom and property. This notion of public interest would allow the coexistence of diversity of individual interests without imposing to anybody any compulsory interest.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2009 m. vasario 17 d.